

TESTAMENTY
ELBLĄSKIE

*Pamięci mojego Dziadka
Stefana Gierczaka (1923–2019)*



50-lecie
Uniwersytetu
Gdańskiego

RAFAŁ KUBICKI

TESTAMENTY ELBLĄSKIE

Studium z dziejów
miasta i jego mieszkańców
w późnym średniowieczu

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU GDAŃSKIEGO
GDAŃSK 2020

Recenzent
dr hab. Piotr Oliński, prof. UMK

Redaktor Wydawnictwa
Ewelina Ewertowska

Projekt okładki i stron tytułowych
Andrzej Taranek

Na okładce
Widok Elbląga według Caspara Hennenbergera z 1554 r.,
Archiwum Państwowe w Gdańsku, sygn. 1151/56

Skład i łamanie
PRACOWNIA

Publikacja sfinansowana z działalności statutowej
Wydziału Historycznego Uniwersytetu Gdańskiego

© Copyright by Uniwersytet Gdański
Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego

ISBN 978-83-8206-011-9

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel./fax 58 523 11 37, tel. 725 991 206
e-mail: wydawnictwo@ug.edu.pl
www.wyd.ug.edu.pl

Księgarnia internetowa: www.kiw.ug.edu.pl

Druk i oprawa
Zakład Poligrafii Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel. 58 523 14 49, fax 58 551 05 32

Spis treści

Wstęp	9
1. Temat	9
2. Stan badań	9
3. Źródła	11
4. Metoda i konstrukcja pracy	14

Rozdział 1

Testamenty elbląskie – uwagi wstępne	16
1.1. Testament w Prusach Krzyżackich i Królewskich do początku XVI w.	16
1.1.1. Stosowanie testamentów w Prusach Krzyżackich od XIII do początku XVI w.	17
1.1.2. Testamenty duchownych	20
1.1.3. Testamenty mieszczan od XIV do początków XVI w.	23
1.2. Elbląg i testamenty jego mieszkańców	25
1.3. Prawo lubeckie – sporządzanie testamentów	27
1.3.1. Zasady dziedziczenia w prawie lubeckim	32
1.4. Formularz testamentu	38
1.5. Charakterystyka zachowanych dokumentów	45
1.6. Pisarze sporządzający dokumenty	47
1.7. Wykonawcy i świadkowie spisywania testamentów	51
1.7.1. Sprawa wykonania testamentu Urszuli Emyke	60

Rozdział 2

Mieszkańcy Elbląga w świetle testamentów	64
2.1. Testamenty mieszkańców z drugiej połowy XV w.	64
2.1.1. Reprezentatywność testamentów, pochodzenie społeczne i etniczne testatorów	66
2.1.2. Pochodzenie terytorialne testatorów	70
2.1.3. Testamenty elity rządzącej	72
2.2. Stosunki rodzinne i powiązania społeczne testatorów	73
2.2.1. Zapisy dla dzieci	74
2.2.2. Zapisy dla rodzeństwa, jego dzieci i wnuków	77
2.2.3. Zapisy dla „najbliższych, prawnych dziedziców”, dalszej rodziny i domowników	80
2.2.4. Zapisy dla czeladzi i służby	86
2.3. Kobiety w testamentach mieszkańców Elbląga	88
2.3.1. Wypłata posagu	89
2.3.2. Inne zapisy dla żony	91
2.3.3. Testamenty mieszczzanek elbląskich	94

2.4. Kultura materialna mieszczaństwa	98
2.4.1. Ozdoby, biżuteria i książki	99
2.4.2. Zbroje i broń	101
2.4.3. Ubrania	102
2.4.4. Wyposażenie domu	105
2.4.5. Meble	105
2.4.6. Wyposażenie kuchni, zastawa stołowa i sztućce	106
2.4.7. Wyposażenie warsztatów pracy	107
2.5. Rozporządzanie kapitałem	108
2.6. Zapisy nieruchomości i warsztatu pracy	109
2.7. Przestrzeń miejska	111
Rozdział 3	
Życie religijne mieszczaństwa elbląskiego w świetle testamentów	115
3.1. Topografia sakralna średniowiecznego Elbląga	115
3.1.1. Zapisy dla kościołów, klasztorów, fundacje mszalne, ołtarze, pochówki	117
3.1.2. Motywacja zapisów, przedmioty dewocyjne	118
3.1.3. Zapisy dla poszczególnych ołtarzy, bractw, ozdoby do obrazów, świece itp.	122
3.1.4. Zapisy dla szpitali	123
3.1.5. Zapisy dla kościołów i klasztorów poza Elblągiem	125
3.1.6. Zmiany w topografii sakralnej miasta po 1454 r. – fundacja klasztoru Brygidek	129
3.1.7. Przemiany w religijności mieszkańców Elbląga w świetle dyspozycji testamentowych	135
3.1.8. Zapisy na cele pobożne w testamentach mieszczańskich z drugiej połowy XV w. (Gdańsk, Elbląg, Reszel)	136
3.2. Pielgrzymki odbywane i fundowane przez mieszczan	137
3.3. Zapisy na cele pobożne w testamentach kupców i elity władzy	149
3.4. Wsparcie ubogich	154
3.5. Kler miejski	156
3.6. Bractwa religijne	157
Podsumowanie	164
1. Testamenty elbląskie – uwagi wstępne	164
2. Mieszkańcy Elbląga w świetle testamentów	165
3. Życie religijne mieszczaństwa w świetle testamentów	166
Aneksy	169
1. Wykaz testamentów z dawnego archiwum miejskiego w Elblągu z lat około 1301–1515	169

2. Kuratorzy i świadkowie spisania testamentów	177
3. Forma zewnętrzna i zapiski dorsalne testamentów	187
4. Przestrzeń miejska i informacje o innych miejscowościach w testamentach elbląskich	199
4.1 Zapisy dla klasztorów, w tym beginek, w Elblągu i poza nim	210
5. Wzmianki o zapisach: klejnotów, ozdób ze srebra i złota, ubrań, broni, przedmiotów codziennego użytku, wyposażenia domu, produktów (materiałów), warsztatu pracy	216
6. Wybrane testamenty z Elbląga	221
6.1. Testament Urszuli Emyke i dokumenty dotyczące sporu o realizację części jego postanowień	221
6.2. Testamenty mieszczanek elbląskich z lat 1457, 1488, 1501 i 1503	247
6.3. Wybrane testamenty mieszkańców Elbląga z lat 1436, 1464, 1474 i 1500	254
Summary	269
Spis ilustracji, map, tabel i wykresów	274
Wykaz skrótów	277
Bibliografia	278
Indeks nazw geograficznych	290
Indeks osobowy	294